

Platons ”Grottniknelsen” i *Staten* (bok 7)

(Ur Platon: *Staten – Skrifter. Bok 3*, i svensk översättning, med förord och noter, av Jan Stolpe (Lund: Atlantis, 2003), ss. 293-300.

”Efter det här, sade jag, kan du jämföra vårt naturliga tillstånd i fråga om uppfostran och brist på sådan med följande situation. Tänk dig människor som bor i ett slags underjordisk grotta. Grottan har en lång ingång, vilken är lika bred som grottan och står öppen mot ljuset. Här lever de, från barndomen fjättrade till ben och hals så att de måste stanna där och bara se rakt fram; de hindras av bojorna att vrida på huvudet. De får ljus från en eld som brinner långt bakom dem och högre upp, och ovanför fångarna, mellan dem och elden, går en väg på tvären. Utmed den ska du tänka dig att en liten mur är uppförd, på samma sätt som dockteaterspelare har ett skrank framför sig när de visar dockorna därövanför.

– Jag kan se det framför mig, sade han.

– Föreställ dig också att människor går utmed den här muren och bär på alla möjliga slags redskap, som sticker upp ovanför den, och på bilder av människor och djur i sten, trä och alla andra material. Några av dem som bär pratar naturligtvis, andra går tysta.

– Det var en underlig bild, sade han, och ena underliga fångar.

– De liknar oss! Sade jag. Tror du att de i en sådan situation har sett någonting annat av sig själva och varandra än skuggorna som elden kastar på grottväggen framför dem?

– Nej, sade han. Hur skulle de kunna göra det när de tvingas hålla huvudet stilla hela livet?

– Och de kringburna föremålen? De ser väl bara skuggorna av dem också?

– Javisst.

– Så om de kunde tala med varandra – tror du inte att de skulle anse att de gav namn åt just det de såg?

– Det måste de göra.

– Och tänk om det ekar också i fängelset från väggen framför dem. Tror du att de skulle anse att ljudet kom från något annat än den passerande skuggan var gång någon av de gående längs muren sade något?

– Nej vid Zeus, sade han.

– Det är alldeles klart, sade jag, att människor i det läget inte skulle anse något annat vara sant än skuggorna av de tillverkade föremålen.

– Det är alldeles nödvändigt så, sade han.

– Tänk nu efter, sade jag, vad som helt naturligt skulle hända med deras tillstånd om de löstes ur bojorna och fick sin okunnighet botad. När en av dem blev lösgjord och plötsligt tvingades ställa sig upp, vrida på nacken, börja gå och titta upp mot ljuset – då skulle alla dessa rörelser vara plågsamma för honom. Han skulle bli bländad och skulle inte kunna se de föremål vilkas skuggor han förut har sett. Vad tror du då han skulle säga om någon sade till honom, att det som han förut hade sett var bara dumheter, men att han nu kunde se på ett riktigare sätt eftersom han var närmare det som är och han stod vänd mot föremål som är i högre grad? Och vad skulle han säga om man visade honom vart och ett av de förbipasserande föremålen och genom frågor tvingade honom att säga vad det var? Tror du inte att han skulle bli förlägen och anse att det som han såg förut var sannare än det som man nu visade honom?

– Mycket sannare, sade han.

– Och om man tvingade honom att se mot det verkliga ljuset, tror du inte att han skulle få ont i ögonen då, dra sig undan, vända sig mot de föremål som han kan se och anse att de i själva verket är tydligare än de som man visar honom?

- Jo, sade han.
- Och om någon släpade honom med våld uppför den steniga och branta utgången, sade jag, och inte släppte honom förrän han hade dragit ut honom i solljuset, då skulle han väl tycka att det var plågsamt att släpas och bli upprörd över det, och när han kom till ljuset skulle väl hans ögon fyllas av dess sken och han skulle inte kunna se ett enda av de föremål som nu påstods vara sanna?
- Inte med en gång i alla fall, sade han.
- Jag tror att han skulle behöva tillvänjning för att kunna se saker och ting däruppe. Först skulle han ha lättast att se skuggorna, sedan spegelbilder i vatten av människor och annat, och längre fram föremålen själva. Från dem skulle han gå vidare till himlafenomenen och himlen själv: han skulle ha lättare att betrakta stjärnornas och månens ljus på natten än att betrakta solen och dess ljus på dagen.
- Naturligtvis.
- Och till slut tror jag att han skulle kunna se solen, inte bilder av den i vatten eller på något annat ställe som inte är dess eget, utan solen själv, och kunna betrakta den som den är för sig själv på sin egen plats.
- Det måste han, sade Glaukon.
- Därefter kan han dra slutsatsen att det är solen själv som åstadkommer årstider och år, styr allt i den synliga världen och på något sätt är orsak till allt som de såg nere i grottan.
- Ja, sade han, det är nästa steg, det är uppenbart.
- Och sen då – om han minns sin tidigare boning, minns vad som var vishet där och tänker på sina fängslade kamrater, tror du inte att han då skattar sig lycklig över förändringen och ömkar de andra?
- Säkert.
- Tänk dig att det förekom ärebetygelser, beröm och gåvor som de gav varandra nere i grottan och delade ut till den som snabbast kunde se vad som passerade förbi och bäst kom ihåg vilka figurer som brukade komma först och sist och samtidigt och därför var skickligaste i att förutsäga vad som skulle komma. Tror du att han skulle känna begär efter de där utmärkelserna och avundas de fångar som fick utmärkelser och makt? Eller skulle han känna sig som Homeros beskriver och

hellre ute på landet som dräng vilja slita för daglön
under en främling, som ingenting ärvt,

och stå ut med vad som helst hellre än att leva med åsikter på det gamla sättet därnere?

- Ja, sade han, jag tror att han hellre skulle stå ut med vad som helst än leva på det gamla sättet.
- Tänk på det här då! sade jag. Anta att den här mannen går ner igen och sätter sig på sin gamla plats. Skulle inte hans ögon fyllas av mörker när han kommer direkt från solljuset?
- Jovisst, sade han.
- Anta att han blev tvungen att tävla med de ständiga fångarna om att uttyda skuggorna igen. Medan han ännu är skumögd och innan ögonen har hunnit hämta sig – den tillvänjningen kommer att ta lång tid – blir han väl utskrattad? Då kommer det väl att sägas att han kommer hit med ögonen förstörda av vistelsen däruppe och att det inte är värt att ens försöka ta sig upp? Och om de kunde få tag i den som försökte befria dem och föra upp dem och de kunde döda honom – då skulle de väl göra det?
- Absolut, sade han.
- Käre Glaukon, sade jag, den här bilden ska vi nu tillämpa fullt ut på det som vi tidigare har sagt.

Det område som visar sig för oss genom synen liknar vi vid fängelseboningen. Eldens ljus i grottan är likt solens kraft. Om du antar att vandringen upp och betraktandet av tingen däruppe är själens uppstigande till tankens värld så tar du inte fel på min förväntan, för det var ju den du ville höra, och guden vet nog om den är riktig. Så föreställer jag mig alltså att det ligger till: i det vetbaras värld är det det godas form som man ser sist och med svårighet, men när man väl har sett den måste man dra slutsatsen att det godas form är grunden till allt som är rätt och skönt för alla: i den synliga världen alstrar den ljuset och ljusets herre, solen, i tankens värld är den själv herre och tillhandahåller sanningen och förnuftig insikt, och slutsatsen är också att man måste ha sett det godas form om man ska kunna handla klokt i det privata och det offentliga livet.

– Jag tror likadant, sade han, åtminstone så långt jag förstår.

– Här är en sak till där du kan tro likadant! sade jag. Tycker du att det är underligt om en person, som från att ha sett det gudomliga kommer tillbaka till människornas eländiga förhållanden, gör en slät figur och verkar mycket löjlig om han, fortfarande skumögd och innan han har blivit tillräckligt van vid mörkret som råder, tvingas disputerar i domstolar och i andra sammanhang om det rättas skuggor eller om figurerna som kastar dessa skuggor, och tvista om hur dessa skuggor uppfattas av människor som aldrig har sett det rätta självt?

– Nej, det är inte alls underligt, sade han.

– En förnuftig människa drar sig till minnes, sade jag, att synen kan försämrats på två olika sätt och av två olika orsaker, beroende på om man går från ljus till mörker eller från mörker till ljus. Den förnuftige förstår att detsamma gäller för själen, och när han ser att en själ är förvirrad och inte kan se något är han inte så tanklös att han skrattar; i stället ser han efter om själen kommer från ett ljusare liv och fördunklas därför att den är ovan vid mörkret, eller om den har gått från större okunnighet till ett ljusare liv och blivit bländad av det starkare skenet. Sedan prisar han den senare själen lycklig för det som har hänt den i livet och ömkar den förra, och om han vill skratta åt den själen är hans löje mindre löjligt än om det riktade sig mot den som kommer ner från ljuset.

– Mycket rimligt det du säger, sade han.

– Om nu det här är riktigt, sade jag, måste vår ståndpunkt om de här frågorna bli att uppfostran inte är sådan som vissa personer utlovar och påstår att den är. De säger att de kan stoppa in kunskap i en själ där ingen kunskap finns – som att stoppa syn i blinda ögon.

– Ja, sade han.

Men vårt resonemang visar, sade jag, att den här förmågan, som redan finns i varje människas själ, det här redskapet varmed var och en lär sig saker och ting – det är som ett öga vilket inte kan vända sig från mörker till ljus om inte hela kroppen vänds: på samma sätt måste det här redskapet vändas bort tillsammans med hela själen från det som blir till tills själen kan stå ut med att betrakta det som är och den klaraste delen av det som är; och det påstår vi är det goda. Eller hur?

– Ja.

– För just det här kan det finnas en vridningskonst, sade jag; en konst som gäller det lättaste och effektivaste sättet att få själen att vändas. Konsten går inte ut på att bibringa den syn – själen har redan syn, men synen är felriktad och ser inte åt det håll den borde, och det är den här vridningen som det gäller att åstadkomma.

– Sannolikt, sade han.

– De andra så kallade själsliga dygderna står nog nära de kroppsliga, för om de inte finns kan man faktiskt skaffa dem förr eller senare genom vana och övning. Men tänkandets dygd tycks verkligen i högsta grad tillhöra något mer gudomligt material som aldrig förlorar sin förmåga och som blir till nytta och hjälp eller till ohägn och skada beroende på hur det vrids. Ta sådana människor som kallas usla men smarta: har du aldrig märkt hur

genomträngande deras förkrympta själar blickar och hur skarpt de urskiljer saker som de riktar sig mot? Det är inte synen som är usel, den har bara tvingats gå i det ondas tjänst, så ju skarpare syn de har, desto mera ont får de utträttat.

– Jo, visst, sade han.

– Men, sade jag, om man skulle ta en själ med sådan natur och redan i barndomen bulta den och knacka bort tillblivelsens blytyngder så att säga – tyngder som växer ihop med den genom frosseri och därmed förknippade njutningar och utsvävningar och vänder själens blick nedåt – om en sådan själ skulle befrias från allt detta och vändas mot sanningen, då skulle samma själ – i samma människor – se den sanningen med samma yttersta skärpa med vilken den ser de ting som den nu är vänd emot.

– Sannolikt, sade han.

– Och det här är väl lika sannolikt, sade jag, ja, en nödvändig följd av det vi har sagt: varken de oskolade, som saknar erfarenhet av sanningen, eller de som man låter gå och skolas livet ut kan nånsin sköta staten ordentligt. De förra har inte detta enda mål i livet som alla deras handlingar i det privata och det offentliga måste syfta till; de senare kommer aldrig att skrida till handling frivilligt, för de tror att de redan i livet har flyttat till de saligas öar.

– Det är riktigt, sade han.

– Då ankommer det på oss som statens grundare, sade jag, att tvinga de bästa naturerna att ta sig fram till den vetenskap som vi tidigare sade vara den högsta: att se det goda och företa den uppstigning som vi har talat om. Och när de har tagit sig upp och sett det goda ordentligt – då ska vi inte tillåta dem en sak som nu tillåten.

– Nämligen?

– Att stanna däruppe, sade jag; att inte vilja gå ner igen till fångarna och inte vilja ta del av deras mödor och belöningar, de må vara futtiga eller mer betydande.

– Då kommer vi att begå en orätt mot dem och låta dem leva ett sämre liv när de kan leva ett bättre! sade han.

– Käre vän, sade jag, återigen glömmer du att lagen är inte till för att en klass i staten ska ha det särskilt bra: den försöker åstadkomma det här tillståndet i hela staten genom att foga samman medborgarna med övertalning och tvång och få dem att dela med sig åt varandra av den nytta som var och en av dem kan göra för samfälligheten. Lagen själv skapar inte sådana män i staten för att låta dem ta vägen vart de vill, utan för att själv använda dem till att binda ihop staten.

– Det är riktigt, sade han. Det glömde jag!”